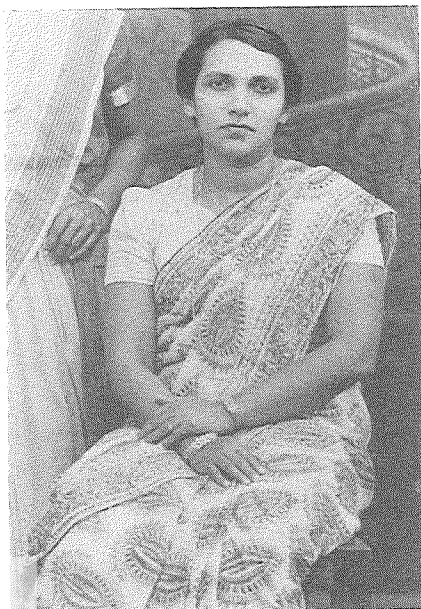

זיכרונות אשה מקוצ'ין

ג'ון ג' רולנד

רובי דניאל בצעירותה

Ruby Daniel and Barbara C. Johnson, *Ruby of Cochin: An Indian Jewish Woman Remembers*, the Jewish Publication Society, Philadelphia and Jerusalem, 1995.

'אני סיפרתי לך יותר מזה', כתבה רובי דניאל לברברה ג'ונסון בשנת 1985 אחרי שקראה את עבודת המחקר לתואר דוקטור שכתבה ג'ונסון על מעבר חיי הקהילה של יהודי קוצ'ין מהודו לישראל. בתגובה לדבריה ולהערותיה הנוספות של רובי על עבודתה של ברברה, עודדה האנתרופולוגית את

המידענית, שהיתה בינתיים לחברתה, לכתוב ספר משלה, וכך זו עשתה. התוצאה היא לא רק הספר הראשון שנכתב בידי יהודייה מקוצ'ין, אלא גם אחד מספרי הזכרונות הספורים מקהילות ישראל שבהודו. סיפורה של רובי מוסיף באופן משמעותי להבנתנו את חיי היהודים בקוצ'ין ובמדינת קרלה בכלל ומתעד את תרומות הנשים לבנייתה ועיצובה של החברה בדרום הודו בסוף המאה ה"ט וראשית המאה ה"ל. יש בספר גם משום קול חדש במסגרת הספרות המתמקדת בנקודת המפגש של מין, צבע ותרבות היוצאת לאור על ידי נשים מן המזרח בישראל ועל אודותן, קול שחשוב שיישמע. לספר שתי הקדמות מאלפות, האחת נכתבה על ידי רובי עצמה והאחרת על ידי ברברה ג'ונסון, אשר ערכה את הספר.

'הספר דומה לעוגה קוצ'ינית, מלאת הפתעות בלתי צפויות וטעמים מסתוריים, גם אקזוטיים וגם מוכרים', כותבת ג'ונסון בהקדמתה. כמי ששהתה בקרב הקהילה היהודית בקוצ'ין כמעט 25 שנים, ודאי שעדותה נאמנה. בשנת 1977 היא החלה להקליט נשים יהודיות מקוצ'ין שרות שירי עם מסורתיים במלאיאלאם ולצלם את המחברות הישנות שבהן נכתבו השירים. היא ושירלי אייזנברג, אנתרופולוגית החיה בישראל, יצרו קשר עם רובי דניאל, שחיתה באותו זמן בקיבוץ נאות-מרדכי, וביקשו את סיועה בתרגום השירים. ואכן, הודות לשליטתה ובקיאותה גם במלאיאלאם וגם באנגלית תרמה רובי תרומה חשובה לשימור החומר. אייזנברג וג'ונסון שיכנעו אותה לכתוב את סיפורי חייה בקוצ'ין וגם את אלה שנמסרו לה.

בחלק הראשון, 'סיפור חייה של רובי דניאל', תשעה פרקים שבהם היא מספרת סיפורים מסורתיים על תולדות קוצ'ין, ומשווחת בנושאים שונים: ילדותה ב-Jew

Town, חינוכה הכללי והיהודי, אמונותיה השונות של הקהילה כדוגמת האמונה ברוחות, מצבן של הנשים בקוצ'ין, קורותיה בשירות הממשלה, תקופת מלחמת העולם השנייה (כולל תיאור חוויותיהם של יהודי קוצ'ין שחיו בבורמה בזמן הפלישה היפנית), עלייתה לישראל וחייה בקיבוץ. בחלקו השני של הספר 'היהודים המפונקים של מאלאבאר', היא אינה שמה את הדגש על מצבם החומרי אלא על יחסיהם המצוינים של היהודים עם השלטונות ההינדיים ועל סביבתם הבטוחה. רובי אף מביאה סיפורים ומסורות שונים על תולדות היהודים בקוצ'ין, תיאורים של חגיגת החגים היהודיים, לידות וחתונות. 'חשוב שאנשים ידעו היום מה קרה לפני שנולדו, לדעת על חייהן של נשים פשוטות, אנשים שלא נתפרסמו בעולם. פרחי בר שצומחים ביער. איש אינו רואה אותם והם נובלים', כותבת במבוא רובי, היום בת שמונים וחמש. בתרומתה המפורטת לאתנוגרפיה יהודית ויהודית היא הבטיחה שגם היא וגם נשים אחרות בקהילה לא יישכחו.

במבואה מסבירה ברברה ג'ונסון שרובי היתה חברה בקהילה הקטנה של בית הכנסת הפאראדסי, שבשליטת היהודים 'הלבנים' של קוצ'ין. אך משפחתה ומספר משפחות נוספות לא נחשבו 'לבנות'. 'היהודים הלבנים' כינו אותם 'משוחררים', דהיינו עבדים משוחררים. לטענתם, אבותיהם של 'משוחררים' אלו היו גרים או ילדים שנולדו ליהודים 'לבנים' ולשפחות או משרתות. במשך דורות שללו מהם זכויות שוות בבית הכנסת הפאראדסי. בני משפחתה של רובי, לעומת זאת, לא ראו עצמם כ'משוחררים'. הם לא קיבלו את הטענה שאבותיהם היו עבדים, ולדבריה של ג'ונסון אחד ממניעיה של רובי לכתיבת ספר זה היה הרצון 'לעשות סדר בשאלת מוצאה של משפחתה'. נושא חוזר ונשנה בזכרונותיה הוא האפליה שממנה סבלו היא ומשפחתה מהיהודים 'הלבנים'. היא מספרת על רגשות הנחיתות שלה בעיר בכלל ובבית הספר בפרט, ושל בני משפחתה בבית הכנסת, שבו נאלצו לשבת בנפרד ולא זכו לעלות לתורה. מי שמכיר את תולדות יהודי קוצ'ין מכיר את הסיפור, הזוכה כאן לתיעוד נוסף. רובי אף מתוודה שהאפליה שחשה מצדם של חלק מן היהודים הפאראדסים 'הלבנים' היתה אחד הגורמים לעלייתה לישראל, שבה לצערה חשה אפליה מצדם של יהודים אירופיים. למרבה האירוניה נחשפה רובי הרבה יותר לאפליה בידי יהודים אחרים מאשר בידי לא־יהודים. ואכן נושא אחר שבולט בספר הוא הסובלנות והכבוד ההדדי בין יהודים, הינדים, מוסלמים ונוצרים בקוצ'ין. לאמיתו של דבר כאשר רובי החלה לכתוב את סיפוריה, 'כוונתה הראשונה היתה להראות כמה טובים אנשי קראלה, כיצד קיבלו את היהודים והתייחסו אליהם היטב...!'

המוסלמים והנוצרים וגם היהודים הטביעו על ההינדים את הכינוי עובדי אלילים. ברם אם אתה רוצה לדעת הומאניות מהי, עליך לגשת אליהם. עליך לראות קבוצה של יהודים שחיו תחת שלטון ראג'אים הינדים במשך אלפיים השנים האחרונות בלא אפליה....על יהודי קוצ'ין להודות לראג'אים ההינדים ולתושבי קוצ'ין על עצם קיומם כיהודים בארצם לעולם ועד.

בספרה על הקשרים הקרובים עם שכנים מוסלמים איש לא הוטרד בגלל קריאות לתפילה באמצע הלילה או חגיגות חתונה של עדות אחרות. "הטרדה" היא מילה שההודים למדו רק בישראל, היא כותבת.

אך הספר עוסק לא רק באפליה וסובלנות. הוא מתאר בצורה עשירה את החיים בקוצ'ין של המחצית הראשונה של המאה העשרים. החום של משפחת רובי, מעמדם בקהילה בזכות למדנותו העברית של סבה, הקשרים עם ההורים, הסבים הסבתות והדודות, מסופרים באהבה. סבה של רובי (שאף ידע את הקוראן והברית החדשה, כפי הנראה) שימש מורה פרטי לבני משפחת קודר, המשפחה 'הלבנה' המנהיגה, וגם תיקן את ספרי התורה; הוא היה הראשון מן הקבוצה שלה בקהילה אשר זכה לעלות לתורה, כאשר 'הלבנים' נכנעו סוף סוף והרשו זאת. מן הספר ניתן ללמוד על הדרכים המיוחדות שבהן חגגו יהודי קוצ'ין חגים גם בבית וגם בבית הכנסת, על שמירת השבת ועל ימי התענית והשירים המיוחדים שליוו את הטקסים בכל הימים האלה. שדים היו חלק מקובל מן החיים בקהילה מגובשת זו. בעניין זה רובי עצמה מעידה על ההשפעה ההינדית. רוחות של קרובים מתים שכנו בבתים ולכולם סיפורים על מפגשים אִתם. חלק מבני משפחתה של רובי היו חלוצים בתחום ידיעת קרוא וכתוב בקרב היהודים, וכיוון שרובי היתה תלמידה מצטיינת, היא זכתה להזדמנויות חינוכיות שלהן זכו רק מעט בנות אחרות מקהילתה. סיפוריה על חוויותיה בבית הספר היסודי ובתיכון מעניינים ביותר. 'מורדת קטנה בחברה מגובשת', מכנה רובי את עצמה, כשהיא מסבירה מדוע היתה האשה היהודייה הראשונה מקהילתה שהלכה ללמוד במכללה ולעבוד בשירותי הממשלה. המתעניין במעברן של נשים בהודו מתחום הפרט לתחום הציבורי ינהה מתיאוריה את עבודתה בשירות הממשלה כמורה ואת עבודתה במחלקות המשפט, הרישום, המדיניות, הרפואה והצבא. היא אף שירתה בצי המלכותי הבריטי במלחמת העולם השנייה, וזאת בעידוד אימה, אף על פי שרוב משפחות קוצ'ין נמנעו מלשלוח את בנותיהן לצבא. בתקופה זו הגיעה לכלתה ושם ביקרה את משפחת עזרא, המשפחה הבגדאדית החשובה שהנהיגה את הקהילה שם. היא מתארת את האירוח ואת הבית הפתוח בשבתות שקיימה משפחת עזרא למען חיילים יהודים שמצאו את עצמם בכלכתה בזמן המלחמה.

נישואין בקוצ'ין, בדרך כלל, סודרו בידי ההורים, אך רובי החליטה לא להינשא. היא מציינת שבדור אימה היו שבעים ושניים גברים ונשים בקהילה הפאראדסית שנשארו בודדים (אחוז גבוה בקהילה שמנתה אולי לא יותר משלוש מאות נפש באותו זמן), לרוב בגלל ההגבלות הרבות שהיו על נישואים בין־קבוצתיים או בין־מעמדיים. רובי מצביעה גם על העובדה שאילו כולם היו מתחתנים היתה הקהילה הרבה יותר גדולה. מקום נכבד ניתן בספר לשירי נשים במאלאיאלאם, שרובם נשתמרו בידי סבתה האהובה של רובי, דוצ'ו, ושהם משכו את ג'ונסון להתעניין ברובי דניאל. תרגומי רובי לשירים – המשלבים אלמנטים תרבותיים יהודיים ודרום־הודיים, ושליחו תחונות וטקסי לידה או שמתארים מאורעות בתולדות יהודי קוצ'ין כגון בניית בית כנסת, או שנכתבו לכבוד מדינת ישראל – משולבים בסיפור של רובי ובולטים בו.

רובי מדגישה שמסירותם של יהודי קוצ'ין למוצאם היהודי ולמדינת ישראל, רצונם בניידות כלכלית ודאגתם לעתיד ילדיהם – ולא רדיפות – הביאו אותם לארץ־ישראל. רוב הפאראדסים 'הלבנים' לא עלו עד שנות השבעים, אך רובי ואחותה הצעירה היגרו כבר בשנת 1951.

תיאור חייה וחיי יהודים אחרים מקוצ'ין בקיבוץ בשנים הראשונות לעלייתה נוגע ללב. יהודי קוצ'ין שומרי המצוות לא הרגישו בנוח בקיבוץ חילוני שלא היה בו בשר

כשר; גם אורז חסר להם. כעבור זמן ניתנה להם האפשרות להכין את מזונם לבדם. אך הם סבלו גם מאפליה בלתי צפויה על רקע צבע ושוני תרבותי. 'הם חשבו שבאנו מהג'ונגל', כותבת רובי על ה'קיצוניקים' האירופיים. את הקוצ'ינים הפרידו ונתנו להם את העבודות הפשוטות ביותר. כך, רובי, עובדת ממשלה לשעבר, עבדה בקילוף תפוחי אדמה במשך עשר שנים ולא שובצה בקורס הבישול שהובטח לה. בסופו של דבר היא העדיפה תפקיד קל יותר במכבסה ועבדה שם במשך עשרים ושש שנים. לאחר כמה שנים עזבו רוב הקוצ'ינים את נאות־מרדכי (ואת רוב הקיבוצים שבהם יושבו עם הגעתם לארץ) והתיישבו במושבים בצפון, בדרום ובפרוזדור ירושלים, יחד עם אחרים מבני העדה. רק רובי ואחותה נשארו, ואליהן הצטרפה אימן. רובי מודה שהיה קשה ליהודי הודו, שלא הכירו אפליה, להבין את התנהגותם של יהודים אירופיים, אשר סבלו כה קשה בארצות מוצאם.

ספר זה אינו היסטוריה בעל פה במובן המקובל, מסבירה ג'ונסון במבואה, כיוון שהוא מבוסס על זכרונות כתובים, בתוספת חומר נוסף מתוך ראיונות מוקלטים. בדיון קצר על הקשר שבין הספר לבין התחום המתפתח של 'חקר סיפורי חיים' היא מציינת שחוקרים בקורתיים של המתודולוגיה של סיפורי חיים החלו להצביע על הסכנות של הפיכת נאראטיב שבעל פה לטקסט כתוב, כאשר לעתים התוצאה היא 'חוסר איזון בין כוח המספר וכוח המראיין/עורך והתנכרות הבעלות על החומר'. ג'ונסון בעצמה נמנעה בהחלט ממכשול זה: הספר הוא של רובי; הוא כתוב בסגנונה ובאנגלית המושפעת ממאילאייאם עם המעברים התכופים מזמן אחד לשני. השיזור והסידור של הסיפורים שבעל פה על ידי ג'ונסון (שרשמה אותם) בתוך הטקסטים הכתובים של רובי, העלאתו של מידע נוסף באמצעות שאלות, ועריכת כל החומר לשם בהירות, נשארים מאחורי הקלעים – לרובי היתה המלה האחרונה לגבי הנוסח הסופי.

הספר ראוי לקריאה על ידי ציבור נרחב. מאמציה החלוציים של רובי יזכו להערכה בידי חוקרים בתחומי היהדות, לימודי הודו ולימודי נשים, ועל ידי אנתרופולוגים והיסטוריונים שעוסקים בתחום המתפתח של היסטוריה וזיכרון. המכיר את תולדות יהודי קוצ'ין ואת הדמויות שבספר, יהנה במיוחד מסיפורה של רובי, שמבטא הנשי מוסיף מימד חדש להבנתנו. ג'ונסון מציינת שרבות מהאגדות שנמסרו בעל פה ונכתבו בידי רובי עולות בקנה אחד עם תעודות היסטוריות. אף על פי שמוקד הספר הוא הקהילה הפאראדסית ובמיוחד משפחה אחת, יש בספר חומר גם על הקהילה המאלאבארית או 'השחורה' של יהודי קוצ'ין. בהשפעת דעותיה של רובי על המשוחררים, שקלה מחדש ג'ונסון את גישתה לשאלת ההשפעה של מערכת הקאסטות ההינדית על מבנה החברה היהודית בקראלה: היא מאמינה שאף על פי שהיהודים ראו את עצמם כקאסטה נבדלת – jati – ביחס להינדים, מוסלמים ונוצרים, הם לא ראו את החלוקות הפנימיות שלהם כקאסטות או כקאסטות משנה. על חוקרי התחום לקרוא תיאור זה בהקשר למחקריה הקודמים של ג'ונסון ושל נתן כ"ץ ואלן ס' גולדברג. תצלומים טובים (חלקם מעשה ידי ג'ונסון), מפה, לוח גניאולוגי של משפחת דניאל, וגלוסאר מוסיפים להנאה ולתועלת של הספר.